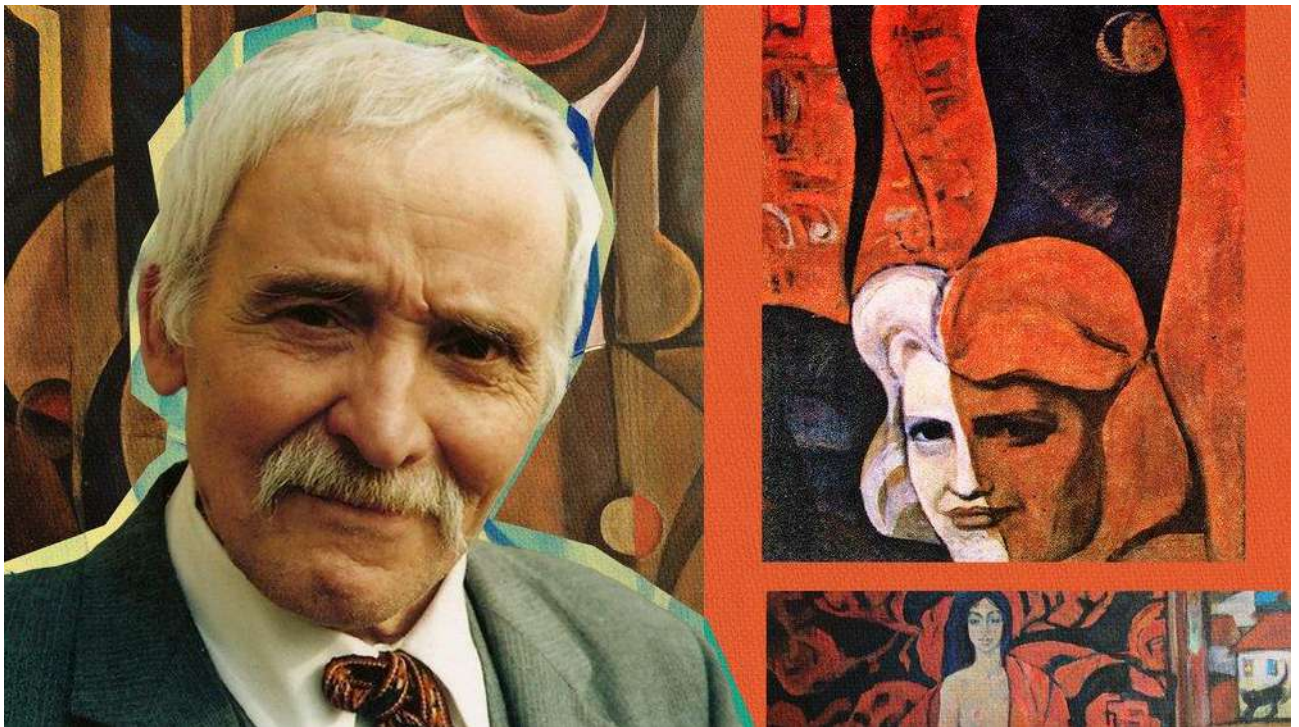

**ЗВО «Університет Короля Данила»
Бібліотека ЗВО «Університет Короля Данила»**

Бути українцем і знати, хто ти. Художник-шістдесятник

Опанас Заливаха (1925 – 2007)

(до 100-річчя від дня народження)

Довідкове видання

**Івано-Франківськ
2025**

Бути українцем і знати, хто ти. Художник-шістдесятник ОПАНАС ЗАЛИВАХА (1925 – 2007) . До 100-річчя від дня народження. : довідкове видання . Івано - Франківськ: ЗВО « Університет Короля Данила» , бібліотека, 2025 . 34 с.

26 листопада 2025 року — [100-річчя](#) від дня народження Опанаса Заливахи. Опанас Заливаха (1925-2007) — знакова постать покоління шістдесятників та українського дисидентського руху.

Івано-Франківська обласна рада проголосила 2025-й рік роком Опанаса Заливахи в нашому регіоні — на відзначення 100-річчя від дня народження видатного художника-дисидента Заливахи Опанаса Івановича — відомого українського живописця, графіка, скульптора і кераміста, члена руху шістдесятників. Він був активним учасником боротьби проти радянського режиму, за що був ув'язнений у 1965 році за "антирадянську пропаганду", відбував термін у мордовських таборах. Його твори, що мали національно-патріотичний зміст, часто закривалися владою за "ідейно ворожі настрої". Художник О.Заливаха з початку 1960-х до першої половини 1970-х був активним учасником середовища шістдесятницького правозахисту в рамках націоналізаційної парадигми українського національного руху.

О. Заливаха — легендарна постать дуже непрості долі: шістдесятник, борець за правду та національні пріоритети, за неперебутню колористику мовлення в живописі; людина скромна, тактовна і в тому велична.

Творив у безлічі різних технік, від мозаїки та станкового живопису до літографії, від робіт з керамікою та деревом до оформлення інтер'єрів; відбував покарання як політв'язень у колонії суворого режиму. Творчість митця не вписувалася в канони соцреалізму та була справжнім викликом радянській системі. У результаті художник був підданий судовим репресіям і провів 5

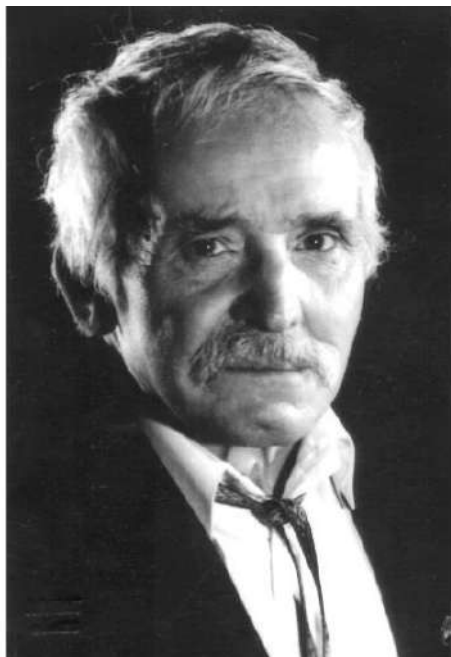
років – із 1965 р. до 1970 р. в ув'язненні. Творчість О. Заливахи в останні десятиліття існування Радянського Союзу теж була складовою частиною руху спротиву.

Стиль Заливахи важко визначити одним словом, але він упізнаваний, особливий, насичений символами. В ньому багато від народного мистецтва. Проте головне, що треба знати про творчість Опанаса, — це те, що вона була формою боротьби. Найважливішим для митця завжди було висловити власну думку (часто — протестну). Опанас Заливаха працював у галузях станкового й монументального малярства, станкової та книжкової графіки, створював вітражі, мозаїки, станкові скульптури та кераміку. Новаторські за формою твори митця сповнені національно-патріотичного змісту. Для його творчості характерна широка тематика: відтворення історичного минулого народу, возвеличення Кобзаря, філософські роздуми, духовність народу, переживання людської долі, викриття злочинів тоталітарного режиму; мужність, жертвовність, шляхетність мучеників за свободу.

Художник є лауреатом Державної премії України ім. Т. Шевченка (1995) та Заслуженим художником України (1999). Відзначений премією Василя Стуса (1989) .

Цінність картин художника для українського мистецтва полягає у відродженні національних традицій та їх поєднанні з європейським мистецтвом

Опанаса Заливаху називають митцем світового рівня, але йому довелося пройти через Голод, репресії, забуття, зради. Те, про що промовляв своїми творами, і досі актуальне.

Дисидент, шістдесятник, близький друг Горської, Чорновола і Світличного. Політв'язень, якому в таборах було заборонено малювати. Геній, світове визнання до якого прийшло раніше, аніж визнання у власній країні — усе це про художника Опанаса Заливаха.

Він став одним із символів Івано-Франківська, але народився на Харківщині, а дитинство провів на Далекому Сході СРСР і в Сибіру — то яким був шлях до українства Опанаса Заливахи?

Шлях до українства Опанаса Заливахи був тяжкий, тернистий. Опанас Заливаха народився 26 листопада 1925 року в селі Гусинка на Харківщині. Родина Опанаса Заливахи, рятуючись від голоду, 1933 року переїхала на Далекий Схід. Там пройшла юність майбутнього художника. "Закінчивши школу, він мріяв стати художником і рвонув аж до Самарканду, — розповідає Олена Лодзинська, — вслід за евакуйованою туди художньою школою, що працювала від ленінградської Академії мистецтв". Повчитися, щоправда, не встиг — почалась Друга Світова. Хист до малювання в Опанаса Заливахи проявився змалку. Згодом він навчався живопису в Ленінградському державному інституті живопису, скульптури та архітектури імені Іллі Рєпіна Академії мистецтв СРСР. Студентом зневажливо ставився до радянської влади. Через байдужість до політичної активності та «недостойну поведінку радянського студента» Опанаса Заливаха виключили з інституту на

другому курсі. Олена Лодзинська пояснює, що то було розповсюджене формулювання, яке на практиці означало зневагу до "показушного партійного громадського життя". Заливаха до нього виявляв повне презирство. Коли вчергове знехтував заходом — зустріччю з кандидатом у депутати — його вигнали в шию.

Проте пізніше художника поновили на навчанні, він завершив його 1960 року. Як пише Василь Овсієнко, на Заливаху сильне враження справило пишання студентів інституту ім. Рєпіна з інших країн — чехів, албанців, вірменів та інших — своїм національним корінням у мистецтві. Саме тоді він почав усвідомлювати своє українство.

1957 року Опанас Заливаха проходив студентську практику в місті Косів Станіславської області (нині – Івано-Франківська область). Під час перебування на практиці в 1957р. у м.Косів (нині Івано-Франківської обл.) ближче познайомився із українською мовою та етнографічними особливостями українського народу. Поїздка зумовила докорінні зміни у його світогляді в сторону “навернення до українст-ва”. Пізніше художник так згадував ці події: “Я вперше побачив гуцульське українське життя. Тоді ще дехто носив постолі, деякі жінки курили люльку... Я задивлявся на тих людей, думав: ти дивися, скільки я втратив! Я відірваний був, як той листок”⁸. Саме тому після короткочасної роботи в художньому фонді м.Тюмень О.Заливаха у грудні 1961р. остаточно переїхав до України та поселився в м.Станіслав (із 1962р.–Івано-Франківськ). Невдовзі митець вступив до Івано-Франківського обласного товариства художників, а у травні 1962р. відбулася його персональна виставка, невдовзі закрита органами влади за те, що “в представлених роботах немає світлих оптимістичних героїв будівництва світлого майбутнього”

1961 року художник остаточно переїжджає жити в Україну. Він вступає до Івано-Франківського обласного товариства художників. Цього ж року відбулася перша виставка робіт митця, проте влада засудила її за «занепадницькі настрої». Ця локація дарувала йому не лише натхнення, а й певні переваги: дихалося вільніше — і творчість, і спілкування регламентувалися менш суворо, ніж

у Києві, під пильним оком "органів". Сюди приїздили друзі. Саме після переїзду О.Заливахи до Івано-Франківська розпочинається його участь в українському національному русі. Її можна чітко поділити на три етапи: 1) 1962–1965 рр. – початок дисидентської діяльності та участь у поширенні самвидаву; 2) 1966–1970 рр. – антирежимна діяльність в умовах ув'язнення; 3) 1970-ті рр. – поступове зменшення громадської активності під тиском радянських репресивних органів.

Перша виставка творів О.Заливахи відбулась у Тюмені. Новизна думки та її живописне втілення викликали осудливі розмови і невдоволення начальства. Другу виставку творів було відкрито вже в Івано-Франківську в 1962 р. у краєзнавчому музеї. Ця виставка, проіснувавши лише кілька днів, була закрита за вказівкою «згори».

У Івано-Франківську Опанас Заливаха жив тиждень-два, а потім їхав до Києва. Там зокрема малював у майстерні художниці Алли Горської, яка постійно говорила йому: «Малюй, Панасе, думай тут, читай книжки». Миттєво закохався в цей край і вирішив, що хоче тут жити". В 1961-му він остаточно переїхав до Івано-Франківська. Національну самоідентифікацію митець проніс через всю свою творчість і через усе своє життя. Не випадково в Івано-Франківську дотепер ходять легенди про замасковані тризуби в інтер'єрах радянських закладів громадського харчування, які в часи найлютішого застою оформляв дисидент Заливаха.

У росії художник прожив 30 років і багато що з української мови забув. Тому Опанас Заливаха вчив українську мову заново, ходив із аркушем паперу та записував невідомі йому українські слова. Учителем української для багатьох шістдесятників була Надія Світлична – рідна сестра літературознавця й дисидента Івана Світличного. У майстерні Алли Горської Опанас писав диктанти, які начитувала Надія Олексіївна. Це допомагало краще вчити українську мову та менше вживати суржик, який тоді був поширений серед жителів Києва.

1964 року, до святкування 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка у вестибюлі червоного корпусу Київського державного університету Опанас Заливаха разом із Аллою Горською, Галиною Севрук, Людмилою Семикіною та

Галиною Зубченко створював вітраж «Шевченко. Мати». Цю роботу так і не втілили у життя: до святкування виготовили тільки центральну частину, намальовану на склі, яку пізніше знищили. До нашого часу збереглися лише ескізи вітражу на картоні. Опанаса Заливаха заарештували в першій хвилі переслідувань української інтелігенції 1965 року. Художника засудили до п'яти років таборів суворого режиму за статтею 62 ч. 1 Кримінального кодексу УРСР, тобто за «антирадянську пропаганду». Покарання він відбував у таборі № 385/11 (селище Явас, Мордовія). Дерев'яна скринька, до якої Опанас Заливаха поклав намисто, виготовлене мордовському таборі у подарунок для дисидентки Ольги Горинь. Національний музей історії України. В ув'язненні йому спочатку заборонили творити. Подібне відбувалося свого часу і з Тарасом Шевченком. Опанасові друзі апелювали до адміністрації табору. Це допомогло: формального дозволу писати Заливаха не отримав, проте йому запропонували оформлювати плакати. За це він отримував фарби та папір. І це не раз йому згодилось: він робив екслібриси для друзів зі шматочків лінолеуму. Потім ними можна було мітити свої книжки. Він робив різдвяні та пасхальні листівки, дарував та надсилав їх друзям — адже релігійних свят (відповідно, й жодної символіки) в СРСР не було. У 1967-му в таборі на станції Явас в'язень та друг Заливахи Богдан Горинь вирішив провести серед політв'язнів вечір пам'яті Шевченка. Написав в учнівському зошиті доповідь, а оформити антураж довірив Опанасові. Той червоно-чорною гуашшю намалював плакати, присвячені поетові. Додали вишитий рушничок, провели захід (дякували криміналітету, який вважав воровською честю завдати неприємностей адміністрації табору та прикрив "політичних"), а плакати Горинь зберіг. Вивезти їх, проте, було практично нереально. Тоді він розрізав плакат навпіл, склав зображеннями до середини і вистлав ними валізку, мов звичайним папером. Спрацювало! Плакати досі зберігаються в постійній експозиції Музею. 28 серпня 1970 року термін його ув'язнення сплив. Коли Заливаха вийшов, з ініціативи Горської йому влаштували пишну зустріч: скинулися грошима (левову частку витрат взяла на себе Алла), купили йому одяг та взуття, вирушили в ресторан. То було нове модне місце — "Наталка" на 18-му км Бориспільського шосе. "Внутрішні органи", що наглядали за колишнім в'язнем, були роздратовані: що це за святкування? Де зневага до "зека"?

Заливаха ж був повністю щасливий. Дякував, сяяв — і піднесений поїхав додому в Івано-Франківськ. Він не знав, що бачить Горську востаннє. 28 листопада її вбили.

Після відбуття терміну, повертаючись в Україну, Опанас Заливаха заїхав до Москви у гості до Леся Танюка, який очолював КТМ «Сучасник». Звідти передали телеграму в Київ про повернення Заливахи додому. Алла Горська влаштувала святкову зустріч, замовивши ресторан, де зібралися найближчі друзі та однодумці.

Після повернення до Івано-Франківська Опанаса Заливаху взяли під адміністративний нагляд на один рік. Він влаштувався креслярем, газетярем і копіювальником у побутове бюро. Був членом Спілки художників України. 1989 року Опанас Заливаха отримав премію імені Василя Стуса, а 1995 року йому присудили премію імені Тараса Шевченка. Виставки робіт проводили у багатьох містах України та закордоном. Творчість митця оповідає про боротьбу, поневірвання і перемоги українського народу.

Опанас Заливаха відійшов у засвіти 24 квітня 2007 року. Похований в урочищі Дем'янів Лаз біля Івано-Франківська.

Кожна сторінка життя Опанаса Заливахи наповнена незламною волею в боротьбі з існуючим режимом. В радянський час дуже важко було донести своє мистецтво до глядача, якщо воно йшло врозріз із загальноприйнятим. Його твори ніде не експонувалися, спроби організувати власну виставку закінчувались невдал

Тоталітарна заборона на все похитнулась в період перебудови. Саме тоді стала можливою виставка робіт художника. Вона відкрилась в експозиційній залі художнього музею у 1989 році, була масштабною за своїм наповненням. Для культурного життя міста відкриття цієї виставки стало справжньою сенсацією. Переглянути твори прибували люди з інших міст.

Живописна мова робіт О. Заливахи є простою, чіткою, лаконічною. Але за цією «простотою» криється потужна авторська думка, яку він намагається донести до

глядача. При такому підході неабиякого значення набувають колір, лінія, силует та ритм.

Роботи О. Заливахи не розраховані на побіжний перегляд, вони потребують тривалого вдумливого споглядання, щоб зрозуміти глибинну суть, вкладену автором у власний твір, свого роду послання для співгромадян.

Заливаха та друзі

У Заливахи було неймовірне ком'юніті: він був близький з Іваном Світличним, дружив з В'ячеславом Чорноволом (який на той час жив і працював у Львові), співпрацював з художниками-шістдесятниками. Творчий колектив молодих, зухвалих, талановитих авторів працював над вітражем "Шевченко. Мати" до 150-річного ювілею поета для "червоного" корпусу Університету (цю історію розкривала [виставка Алли Горської в Українському домі "Борівітер"](#)) Встигли зробити тільки центральну частину (зараз зображення вітражу зустрічає гостей при вході в Музей шістдесятництва).

Листування з Аллою Горською

Якщо почитати листування Алли Горської з Опанасом Заливахою (Книга "Життєпис Мовою Листів", В-во Музей "Смолоскип", Донецьк, 2013), легко дійти висновку: між ними була ніжна, яскрава дружба. А можливо, навіть закоханість.

"Вони мали багато спільного: юність обох минула поза Україною; обидвоє шукали новаторських методів в мистецтві; обидвоє тішались наверненням до України. Обох поєднувало бажання все змінити, відродити, — зазначає Олена Лодзинська. — Між ними виникла тепла дружба". У листуванні під час Заливашиного ув'язнення Алла не боялася виказувати співчуття, а рівень її відвертості, висловлювання суджень дійсно проймає.

Якогось дня Горська, не сказавши нікому ані слова, зірвалась із Києва — і вирушила в Мордовську концтабірну зону, щоб побачити друга. "Вона стояла

на горі, перед нею відкривалася панорама табору, два ряди загороджень, колони в'язнів — бушлати і штани, колись чорні, а нині — сірі від віку та прання, всі геть однакові, — розповідає Олена Лодзинська. — Впізнати серед них Заливаху було нереально". Горська мусила повертатися ні з чим; вона не побачила Опанаса, але принаймні подивилась на місце, де тримали її друга та однодумця. Про те вона згодом йому написала. А він — він упізнав її величну фігуру в довгій шубі. Просто подумав, що такого не може бути. Принаймні, так він писав у листі.

Весна 1995 року принесла всім нам велику радість: Шевченківську премію отримав один із найоригінальніших наших художників, відомий громадсько-політичний діяч, що був репресований у 1965 році, Опанас Заливаха.

А наприкінці минулого — на початку цього року в Тернопільському й Івано-Франківському краєзнавчих музеях одночасно відбувалися дві персональні виставки живопису та графіки цього визначного майстра. Приурочені вони були до 70-річчя від дня його народження.

Перед тим тернопільський варіант виставки прожив цікаве життя на батьківщині художника у Харкові, а також — у Києві, Каневі й Хмельницькому. Нещодавно у квітні-травні львівські шанувальники творчості Опанаса Заливахи мали змогу оглянути велику виставку, складену з творів тернопільської та івано-франківської виставок, а також із робіт, що зберігаються у бездонних домашніх „фондах” майстра.

Багатолюдними були зустрічі з художником, теплими словами наповнювалися статті про нього, радіо і телепередачі.

Таке визнання митця стало можливим лише в умовах незалежності України. А до того було кількарічне поневіряння із заборonoю малювати в таборах Мордовії й довгі роки скніння на „волі”. Адже звільнення з табору не означало свободи. Ні особистої, ні творчої. Недремний нагляд таємної поліції за кожним його кроком, неможливість жити з мистецького фаху, виставляти свої твори на виставках, вільно висловлюватись, мати таку необхідну для художника пресу.

Не могли його підтримати і колекціонери: надто мало їх було взагалі, а патріотично налаштованих ще менше. Діяв також страх. Правда, знаходились

сміливі люди, котрі тихенько давали йому великі замовлення, навіть на ілюстрування книжок.

Дарував свої твори приятелям та знайомим, котрі заходили до його робітні, влаштованій на стриху старенького будинку. Побувавши недавно там, я постійно думаю про неї. Мене вразило скупчення в одному місці десятків, сотень мистецьких творів найрізноманітніших жанрів і манер, автором яких є господар, а також й інші художники, я впивався свободою, розлитою у кожному предметі (є тут ще зібрання творів народного мистецтва).

Все ж не кількість робіт О. Заливахи найбільше дивує. Головне — пошуки майстра, скеровані до коріння, до першооснов. Погодьтеся, що це неймовірно важко без участі у виставках, без широкого обговорення нових творів, зрештою без власного погляду на себе збоку. А відвідувало майстра у його „французькій” майстерні все-таки обмежене коло осіб, які могли б дати фахову оцінку творам.

Могутнім підґрунтям модерного мистецького „я” Заливахи стали національні філософські погляди, професіоналізм, широка європейська ерудиція. Якраз він одним із перших вдався до відтворення й розвитку наших питомих національних мистецьких символів, котрі розгубились у мороці віків, яким ревно допомагали в цьому російські окупанти.

Минали роки. Всі знали, що є такий художник Панас (так часто підписував він свої твори), а його нібито й не було. Пошепки говорили про мужність художника, який міг би впливати хоча б в якійсь мірі на поверхню суспільства, якби пішов на компроміс з владою, але він цього не робив. Більше того, художник одружився з рідною небогою Степана Бендери, дочкою його брата Василя, якого замучили фашисти в Освенцімі, панею Дарією. Російськомовний, практично, а в минулому східняк і небога провідника ОУН! Ось де торжество української соборності та предмет особливої злоби кагебістів.

Минали роки, ювілеї, а виставки творів О. Заливахи не було. І лише в грудні 1989 року коли імперія захиталась і вже можна було не чекати дозволу з Кремля, у Львові відкрилася перша персональна виставка, на якій було понад 100 робіт. Її мотто стали слова автора: „Митець є міфотворець, що проявляє

себе в образній тріаді — особистість, національність, вселюдськість”. Це була перемога! Згодом виставку із захопленням оглянули у рідному вже тепер для художника Івано-Франківську.

Особливо хвилювався під час виставки у Києві, який пам'ятав Заливану із 60-х років. Прийшли всі, окрім А. Горської, В. Марченка В. Стуса – побратимів, яких убив нелюдський більшовицький режим. Справжнім відкриттям була виставка для такого мистецького міста як Чернівці.

Шкода, звичайно, що громадськість не здобулася на видання каталога виставки, але О. Заливаха зробив власноручно каталог, який є сам по собі унікальною мистецькою пам'яткою.

Говорити про творчість Опанаса Заливахи нелегко, але то справжня насолода.

Значне місце у творчості О. Заливахи займає образ української, і, зокрема, гуцульської Мадонни (Є. Сверстюк вважає, що навіть провідне). Українська Мадонна, Мадонна гір — це свідомо свого найвищого призначення Богоматір, котра є уособленням Добра і Вічності.

Нікого не залишить байдужим трагічна висока постать Богородиці: конструкції навколо неї нагадують блоки гробниці Христа, Мати прощається із Сином. („Ма”). Тяжко відірвати очі від композиції „Тая Мати”. Зачаровані обличчя української Мадонни та її Сина оточують естетично досконалі кольорові пасма: у спокійний золотистий тон енергійно вмішується синя смуга.

Звертаємо увагу на реалістичну композицію „Ми є і будемо», яка близька до творів раннього періоду. У майстерні автора (на задньому плані – його обличчя) – гуцульська Мадонна із Сином, яка немовби намальована на полотні, що стоїть на мольберті і водночас із тим вийшла поза його межі.

Шляхи України, її народу до волі – вічна тема митця.

„Доля” (1974) – це зболена жіноча постать у центрі, навколо неї багато менших постатей, що вириваються з мряки, наче освітлені свічками, котрі символізують нелегку історичну долю України.

Природно, що впродовж усього творчого шляху митця йому був властивий історизм.

Образ скіфської баби, цієї невід'ємної ознаки українських степів, цікавить багатьох наших митців. Його торкнулася, наприклад, Ліна Костенко, до нього звернувся і О. Заливаха (1973). Щоб підкреслити монументальність давніх скульптур художник звертається до рельєфного зображення, вплітає до композиції старого ворона, обриси головки соняшника.

Ненав'язливе й абсолютно природне звернення автора до князівської та козацької тематики. Досить ознайомитись з його князем, щоб переконатись, що ці твори високомистецькі. Спокійна сила, мудрість, турбота про безпеку рідної землі пронизують композицію.

Умовна є композиція „Полонянка” (1980): оголений і обезглавлений жіночий торс разом із східними музичними інструментами передають глибину драми часів турецько-татарських нападів на Україну.

„Берестечко” – це ніч української історії і розумінню цього служить колорит картини. Все ж загоряється горизонт, а це – надія і віра, що народ не скориться і стане на ворога з новою силою.

Одним із перших сучасних художників О. Заливаха звернувся до героїчно-трагічної теми Крутів (1993) і вирішив її, можливо, найглибше, хоч засоби нібито вже знайомі: мати прикриває своєю свитою сина-юнака, який став на прю з ненависним ворогом. А ворог – більшовицький кат України хижо виглядає з кутка. Багато людяності в картині „Як упав же він з коня” (1977). Вкраїнського воїна, що упав, піднімає дівчина – його добрий ангел. Тема вирішена узагальненими декоративними плямами.

Образ Т. Шевченка – постійний об'єкт творчих пошуків майстра. І кожного разу він висловлює якусь нову грань Апостола України. Експресивна золотиста композиція: Шевченко з кобзами. Ловиш себе на гадці, що О. Заливаха міг би стати при бажанні одним із найкращих майстрів гобелену.

Ось „Дзвонар” – поривчастий закличний будитель народу Шевченко з піднятими руками став на повний зріст на поруйнованій землі і б'є в усі дзвони „Вставай, Україно, вставай!”

Тему знищеного більшовиками у 1964 році у Києві шевченківського університетського вітража О. Заливаха продовжив в композиції „Кайдани”

(1990). З похмурих чорно-брунатних тонів вириваються рішучі неземні очі поета, руки його ламають грати.

Один із найважливіших пластів його творчості – це філософське несприйняття теорії і практики комунізму. Досить уважно оглянути його „Привид комунізму”, щоб відчутти огиду до фальшивої і злочинної машини комунізму. Тупа, ненаситна, погрузла в крові, але з печаттю приречення постать, а за нею – шлях, встелений її жертвами – так трактує більшовиків автор.

Таємничі чорні постаті в масках – то найстрашніша сила в державі: то захисники її не людської імперської суті. Звертає на себе увагу іронічна назва твору „Школа філософів”. А ось моторошна композиція „Чиї сини”. Над кістяками в'язнів продовжує знущатись їх вбивця із червоною зіркою на кашкеті і звірячим рилом мерця. Отже, розплата близька. Банує мати... Волає земля... А ось синьо-зелене місиво людських тіл. Тіла, тіла, тіла... А зверху – червоне вічко („Допр 33-го”).

Особливо виразна картина „В політбюро”. На тлі „исторических решений политбюро ЦК” – вимучені нужденні жінки з худими картоплинами в руках. Красномовний докір тим недотепам, котрі шкодують за „ситим” життям в Радянському Союзі.

Не проминає Заливаха і трагедії західноукраїнського села – масових вивезень на Сибір. Розпач, ненависть, але не приреченість віють від композиції „За віщо!” (1985).

Переживши тюремне лихоліття, а потім двадцять років нагляду охоранки, О. Заливаха не міг не звернутися до теми „Світ крізь ґрати”. Це іронічне „Купе”-товарняк, що перевозить отих упосліджених людей, у яких, здається, залишилися лише очі, світло яких пробивається крізь темінь вагона.

Не забувається композиція „На етапі” (1992). Біля величезних коліс потягу, що світяться червоним, збились в купку в'язні в однакових довгих балдахінах, ніби згусток людської маси, який ще може врятувати цих істот. Поруч – великий сторожовий пес імперії, що викликає огиду. Це, як каже Є. Сверстюк, один із моторошних ритуалів „пересадки етапу” на інший поїзд, коли всі в'язні

присідають із вівчарками, чекаючи на команду конвою. „Етапи” (1974) – це густо переплетені тіла пострижених на голо в'язнів. В очах – біль, докір, але й надія.

Дуже оригінальна композиція „Вічко камери”. У кривавому місиві дверцята з вічком, через які спілкувалися наглядачі з в'язнями. Все максимально приближене до натури. У вічку, правда – зеркальце та жовта радянська монета серпасто-молоткастим гербом доверху. Над тим усім – кривавий відбиток людської долоні. Дивний діапазон художника: від абстракції до натуралізму! І завжди то мистецтво.

Ось із-за ґрат виглядають палаючі очі в'язнів, якими буквально наладована камера. Їх руки починають виривати ґрати. Ґрати ще міцні, але їм прийде кінець. Такий мотив композиції „Є і будемо” (1980). А перед тим була подібна композиція, але очі там не мають такої сили, вони ніби виглядають з того світу, а вікно з двох боків заступає багряна завіса („Московська завіса”, 1975). А ось щільний гурт в'язнів затиснутий тюремним частоколом і бараками. Над ними – очі наглядачів, що пильно стежать із умовних масок. А десь далеко за цим пеклом у куточку – вершок храму із хрестом в ореолі. Бо є ще Бог і є ще справедливість у світі. („Доведені”, 1988).

Пригадую, як одного разу до моєї камери через заґратовану квартирку вікна раптом залетів горобчик. Скільки то було радості й надії. Але надія приходила і незримою, часто в химерних образах. Фізично це відчуваєш при огляді Заливахової „Тіні надії” (1993). Там птах, що б'ється об ґрати віконця, там химери у камері.

Дещо іронічну назву дав О. Заливаха свої тюремній композиції „Мислителі” (1975). Три темні постаті в'язнів, які зійшлись в закуті червоного табору, розмовляють. З нічної імли виглядають їх мудрі, стражденні, але жваві очі. А чому не мислителі! Адже майже всі ті, що думали і не мовчали, потрапляли у ті часи за ґрати.

Велике значення для в'язнів сумління мали знамениті табірні „чаї”, котрі зближували людей однієї долі, творили для зеків маленьку радість. А пили чай так, як гуцули п'ють оковиту: по колу. І. О. Заливаха малює оті чаї. Появляється

навіть їхня нумерація. В даному виладку мова йтиме про „Чай №72”. Сидять за час зеки-однодумці. Їх зеленуваті постаті міцно закомпоновані в червоному колі. А навколо – табірні будівлі.

Серед робіт цього циклу вирізняється „Пам'ять”. Радісний золотистосизий колорит картини контрастує з глибоко драматичним сюжетом. Українська мати несе на руках випростану жертву більшовицької вакханалії, за нею зловіщо стежить конвоїр. Підняті уверх руки – то нагадування про те, що жертва ця не перша, а голова в'язня, – що не остання.

На початку 80-х років О. Заливаха звертається до показу долі тих, які нібито були на волі, а їхні рідні – у тюрмах. Ось три жінки – як одна особа (долі об'єднують),— чекають на бачення із рідними перед табірною стіною (обличчя аж чорні), а ось — ці ж жінки на час побачення на території табору (обличчя і одяг їхні дещо просвітлені, бо б'є світло із вишок). Одна із вартових будок табірних – то жорстоке обличчя сторожа.

Опанас Заливаха є автором цілої серії портретів його друзів – наших національних героїв-шістдесятників, а також автопортретів. Скільки мудрості, болю і твердості в цих обличчях. Ось В. Стус за тюремною огорожею, що в похмурих чорно-багряних тонах, ось Алла Горська обличчям розділеним навпіл: сіра половина печаттю смерті і брунатна, повна життя.

Автопортрети... Їх чимало. Зображення автора також трапляються в різних композиції Нам особливо імponує „Автопортрет з уявою”: художник серед давніх ікон (квінтесенція християнської духовності). Ще складніша композиція з автопортретом „Доля”. Напівлежачий з рукою на серці художник начебто перебуває в неопалимій купині, яку, проте, обсідає зловіще вороння.

У композиції „Надія” модерністські форми поєднані, як це часто буває в О. Заливахи з його реалістичною концепцією. Умовно трактована струнка жіноча постать виринається на волю, знявши до неба руки. Жінка відкидає себе колишню, що блискуче передано кількома тінями, котрі падають долі. На задум майстра працюють всі аксесуари картини, хоч вони практично абстрактні. Вловлюється цвинтар жертв геноциду, обриси Чорнобильської АЕС, інші „чуда” розвиненого соціалізму.

Чимало робіт О. Заливахи відзначаються глибоким філософським змістом. Так етнографічна на перший погляд „Чумацька вечерея” при уважному розгляді виступає як полотно філософське. Вічність давньої країни в очах волів та чумаків (один із них – автор картини), віра у добро – в сонцях, що над ними. І все це у тривожному вогнистому тоні. Одне слово, ватра на безконечному чумацькому шляху, повному труднощів і краси, як філософський симпозиум. Однаково розумно дивляться нам увічі і три чумаки і три воли, бо всі вони є учасниками симпозиуму. Учасниками симпозиуму є також химерні сонця і сонечка (деякі вмістилися на рогах і між рогами волів). А голови чумаків оточують німби. Гармонія нашої рідної землі та її людей з космосом.

Ось перед нами „Скульптури” (1980): діти ліплять фігуру автора і вона наче б то оживає, стає реальним дядько Панас. Така собі філософська усмішка. „Пагіння” – то густі дерева з обрізаними пагінцями, що нагадують постаті людей. Не є, отже, несподіваним тут обличчя молодої красуні. Але ж в чому ж тоді сенс! Подумаймо разом. Стриманими кольоровими площинами через умовну півфігуру чоловіка, що опирається на книгу, вирішено композицію „Думка” (1990).

Формальним переплетінням ліній (вони творять два обличчя, з яких одне із сльозиною) та сірватою тональністю художник добивається відчуття смутку в роботі „Сум”. В центрі шляхетної сизої в кольорі абстрактної композиції „Брунька” (1990) вловлюємо прекрасні жіночі лінії. Отже, брунька – то життя. Оживають в його напіваабстрактній однойменній картині соняхи (1980).

У роздумах про праоснови українського мистецтва у Заливахи часто фігурує писанка з її глибинними символами і масштабністю мистецьких узагальнень. На цю тему він має цілий ряд композицій. Одна із них (1993) ніби розкладена на площини писанка, всередині якої ядро.

Є у Заливахи й урбаністичні мотиви, наприклад, складна асоціативна картина „Тінь” (1991) – багатовимірні долі людини в сучасному місті. Колорит її все ж таки золотистий, світлий. А от „Місто” (1977) – теж складна тривожна червонява композиція з людських облич та міських вулиць.

Приваблюють наш погляд декоративні абстрактні композиції О. Заливахи

(„Храмове”, „Дума”, „Ритми”). Вони ніби наповнені музикою.

Було б навіть якось дивно, якби О. Заливаха не спробував своїх сил у живопису на склі – прекрасній напівзабутій техніці, про відродження якої мріяла велика художниця Ярослава Музика, творчість якої глибоко шанує О. Заливаха.

У мене нема сумнівів, що за художніми якостями графіка О. Заливахи практично не поступається його живопису. Про це свідчать і давніші його ліногравюри й сучасні графічні серії, зокрема, на гулагівську тематику („Неспокій”, „Бесіда”, „Спогад”, „Шмон”). Виразність, несподіваний свіжий аспект композицій, вільне трактування простору, густота композиційна роблять О. Заливаху кращим нашим графіком. Це – справжній майстер форми і змісту. Якось окремо стоїть гуаш „Лан”, яка відображає голод українських селян серед золотистого повногрудого пшеничного колосся (1973).

Надзвичайно виразна мала графіка: поштові листівки й екслібриси. Це переважно вітання з Різдвом, Новим Роком, Великодними святами. Богородиця з дитям, Оранта, колядники, писанки, запорожець з бандурою – ось мотиви майстра.

Екслібриси О. Заливахи – це переважно маленькі мініатюри з найрізноманітнішими символами для Валерія Марченка, Вячеслава Чорновола, Сергія Білоконя, Івана Світличного, Богдана Гориня.

Не можна обминути й скульптурний талант митця. В його дерев'яних різьбах буквально нуртує енергія. Образи оригінальні, часто несподівані („Буття”, „Нічне”).

Близько до скульптури стоїть кераміка О. Заливахи. Сучасна пластична мова майстра не тільки не приховує, а ще й підкреслює народну основу його гончарства. У кераміці особливо відчутне звертання художника до нашої пракультури, до першоджерел, освячених серпанком народних вірувань: „Ярило”, „Дан”, „Мамай”.

Творчість Опанаса Заливахи це не є суцільний ланцюг перемог, це – пошук. Проте його образотворче слово, безперечно, нове у мистецтві українському. На щастя, могутній талант О. Заливахи синтезувався з його політичною

заангажованістю, полум'яним патріотизмом. Він ніколи не працює на задану кимось тему. Він творить мистецтво і, якщо обирає якийсь мотив, то він диктується його зболоною, але світлою душею і є, отже, чинником мистецьким.

У роботах О. Заливахи завжди присутній Всевишній. Чарівні дохристиянські обряди і вірування не тільки не заперечують його присутності, а ще й підсилюють. Глибоко помиляються ті, що вбачають у Заливахи мало що не апостола Рунвіри. Опіка Господа і Богородиці долею нашого народу – це філософська проблема, котру щоденно ставить О. Заливаха. Особливо виразно вона звучить у „Покровах”. Знайомимось із золотистою Покровою, що розпростерта над дуже умовними людськими постатями (1992). Мати-Покровителька, що захищала княжат, що рятувала запорожців, що охороняла воїнів УНР і УПА, що благословила Народний Рух України і нашу незалежність.

Друге дихання відкрилося у художника з проголошенням незалежної України. Він працював у різних жанрах. Його пейзажі, портрети, автопортрети, натюрморти, тематичні експозиції вражали особливим настроєм. Чудовими були його графічні роботи, займався ілюстрацією книг, оздобленням інтер'єрів громадських споруд. Любив працювати з деревом. Створював цікаву кераміку. Мав численні виставки в багатьох містах України. У 1997 році Лондон побачив 40 найкращих робіт Опанаса Заливахи. Забрати картини з виставки не було коштів. Уже після смерті, з 23 січня по 3 квітня 2011 року в Українському музеї в Нью-Йорку пройшла виставка картин Опанаса Заливахи - заслуженого художника України, лауреата Державної премії України ім. Т. Шевченка та премії ім. Василя Стуса. На тій виставці експонувалося 9 робіт художника, віднайдених в Лондоні Софією Зелик з Нью-Йорка. Вони були в жахливому стані. Діаспора знайшла кошти для реставрації.

В місті збереглася біло-голуба мозаїка «Чим хата багата» в колишньому приміщенні кафе «Кристал». Його інтер'єри в кав'ярнях міста «Медівня», «Казка», «Картопляники», «Скала» зруйновані. Роботи художника зберігаються у фондах Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею, Музею мистецтв Прикарпаття, Івано-Франківському обласному музеї визвольної боротьби. Ще є

пам'ятник ніби скопійований з інших, звичайний такий, як в багатьох містах. Художник сидить в центрі на сотці на лавці з мольбертом і ніби змальовує дерево навпроти себе.

Покровою для нас є духовний світ Опанаса Заливахи – мистця, філософа й незламного борця за волю України, красу української душі.

Опанас Заливаха відійшов у засвіти 24 квітня 2007 року. Похований в урочищі Дем'янів Лаз біля Івано-Франківська.

Панас Заливаха. Роботи.

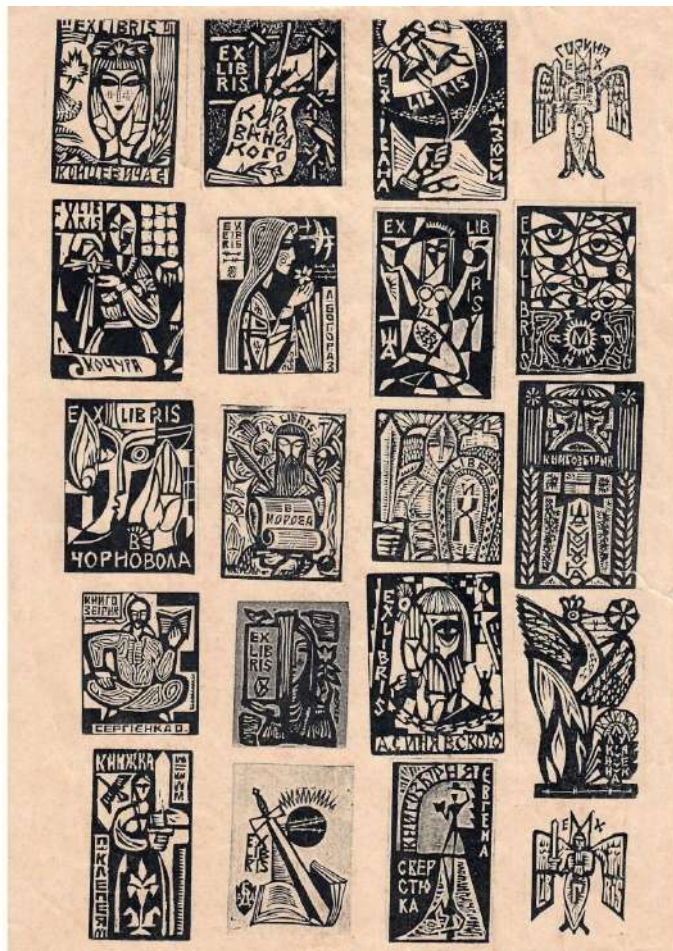
У 2004 році мистецтвознавець **Богдан Мисюга** упорядкував каталог творів Опанаса Заливахи. І після довгої перерви презентувалася виставка творів Опанаса Заливахи у Львові у Центрі інтелектуального мистецтва «Меркурій». У двох залах були представлені 87 робіт Опанаса Заливахи, з них 76 – з приватної колекції родини художника, решта – з фондів львівського Центру інтелектуального мистецтва. Виставка складалася з трьох розділів під назвами – **«Загублена ідентичність»**, **«Лабіринти опору»** і **«Недосконалість»**, що складають одне ціле української ідентичності, яку почав шукати з 1947 року Опанас Заливаха і, проходячи, через загубленість у своєму походженні, лабіринти і недосконалість творив українське мистецтво, як український художник.

Панно. Опанас Заливаха

Автор панно — Опанас Заливаха, український живописець, член Клубу творчої молоді (1960-1964), відомий шістдесятник, близький друг [Алли Горської](#). Його історія — неймовірна та захоплива. Будучи етнічним українцем (він народився в селі Гусинка Куп'янського району на Харківщині), він усвідомив власне коріння лише дорослим; жив у країні з тоталітарним режимом, але створював повні символів, яскраві, бунтівні витвори; оселився на Прикарпатті, але товаришував з київською творчою інтелігенцією...

кафе «Білий камінь» (тепер ювелірна крамниця), на якому Заливаха буцімто замаскував тризуб.

Аркуш із екслібрисами для двадцятьох відомих шістдесятників, що виготовив Опанас Заливаха в подарунок для Ольги Горинь. Аркуш лежав у дерев'яній скриньці під намистом. 1968 рік. Селище Явас, Мордовська АРСР. Копія. Національний музей історії України

Скринька від намиста, що виготовив Опанас Заливаха в подарунок для Ольги Горинь під час ув'язнення в таборі ЖХ-385/11. Селище Явас, Мордовська АРСР. Національний музей історії України

*Намисто, що виготовив Опанас Заливаха в подарунок для Ольги Горинь.
Табір № 385/11. Селище Явас, Мордовська АРСР. 1968 рік. Національний
музей історії України*

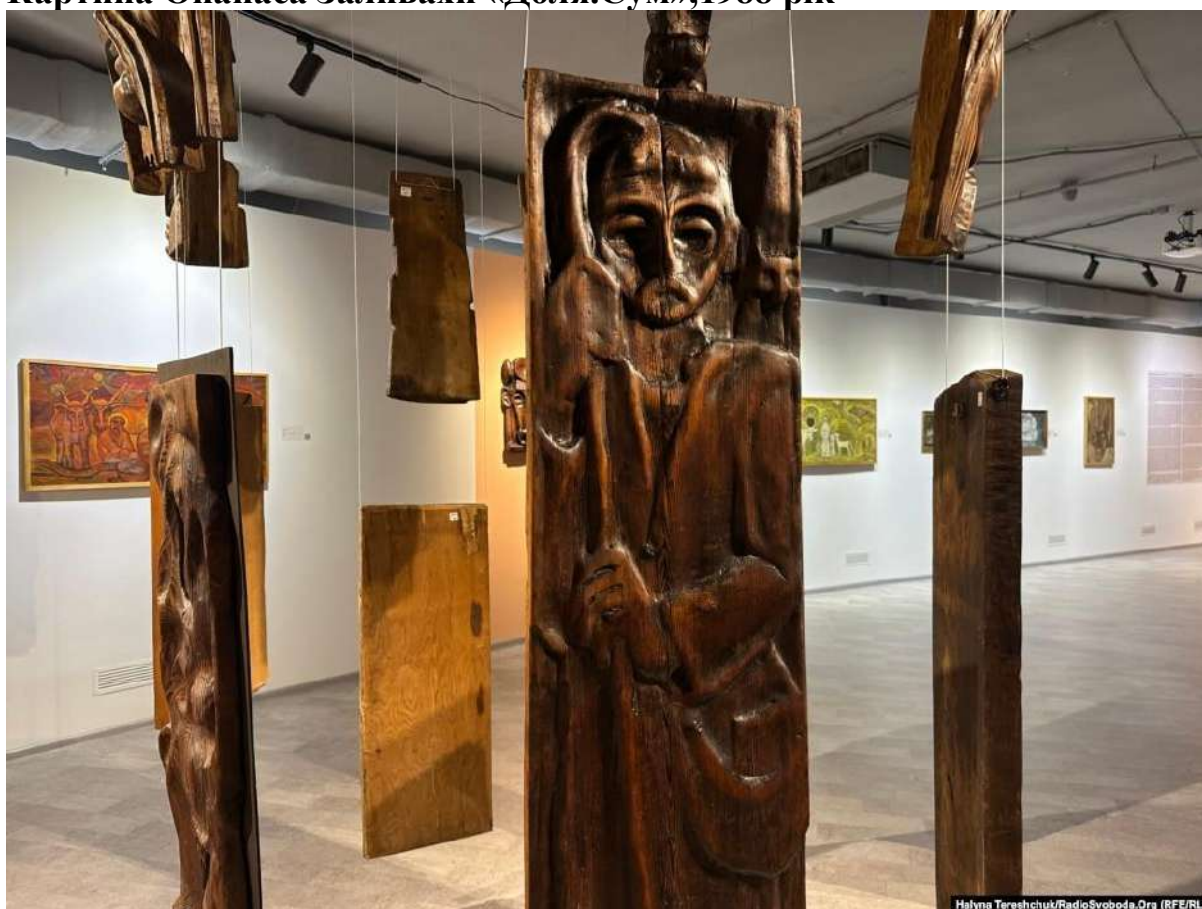

Картина Опанаса Заливали «Прамати», 1980-ті роки

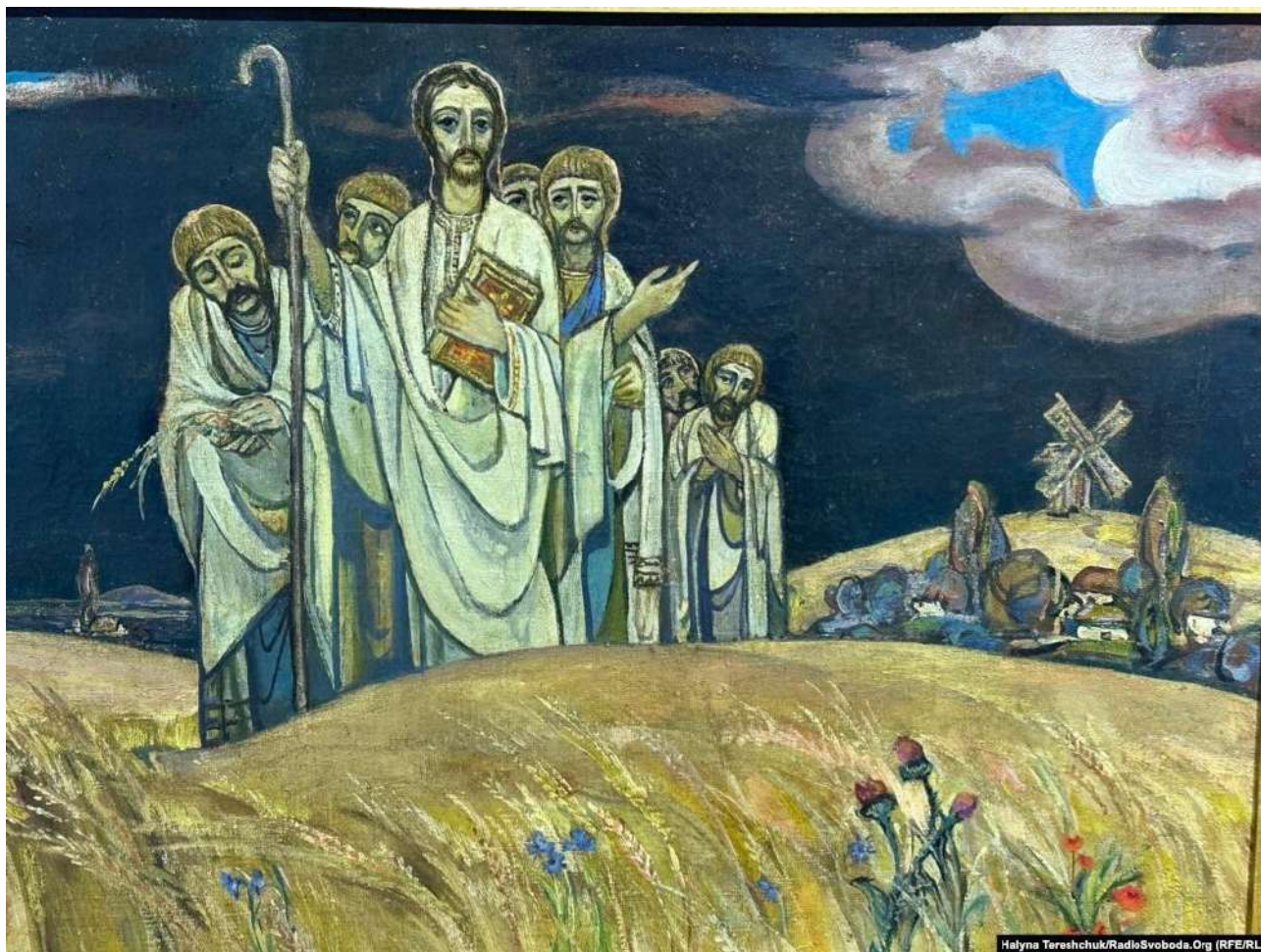
Halyna Tereshchuk/RadioSvoboda.Org (RFE/RL)

Картина Опанаса Заливахи «Доля.Сум», 1988 рік

Halyna Tereshchuk/RadioSvoboda.Org (RFE/RL)

Виставка українського художника, дисидента Опанаса Заливахи у Львові в Центрі інтелектуального мистецтва «Меркурій», роботи митця з дерева

Картина Опанаса Заливахи «Христос пастух», 1980-ті роки, полотно, олія

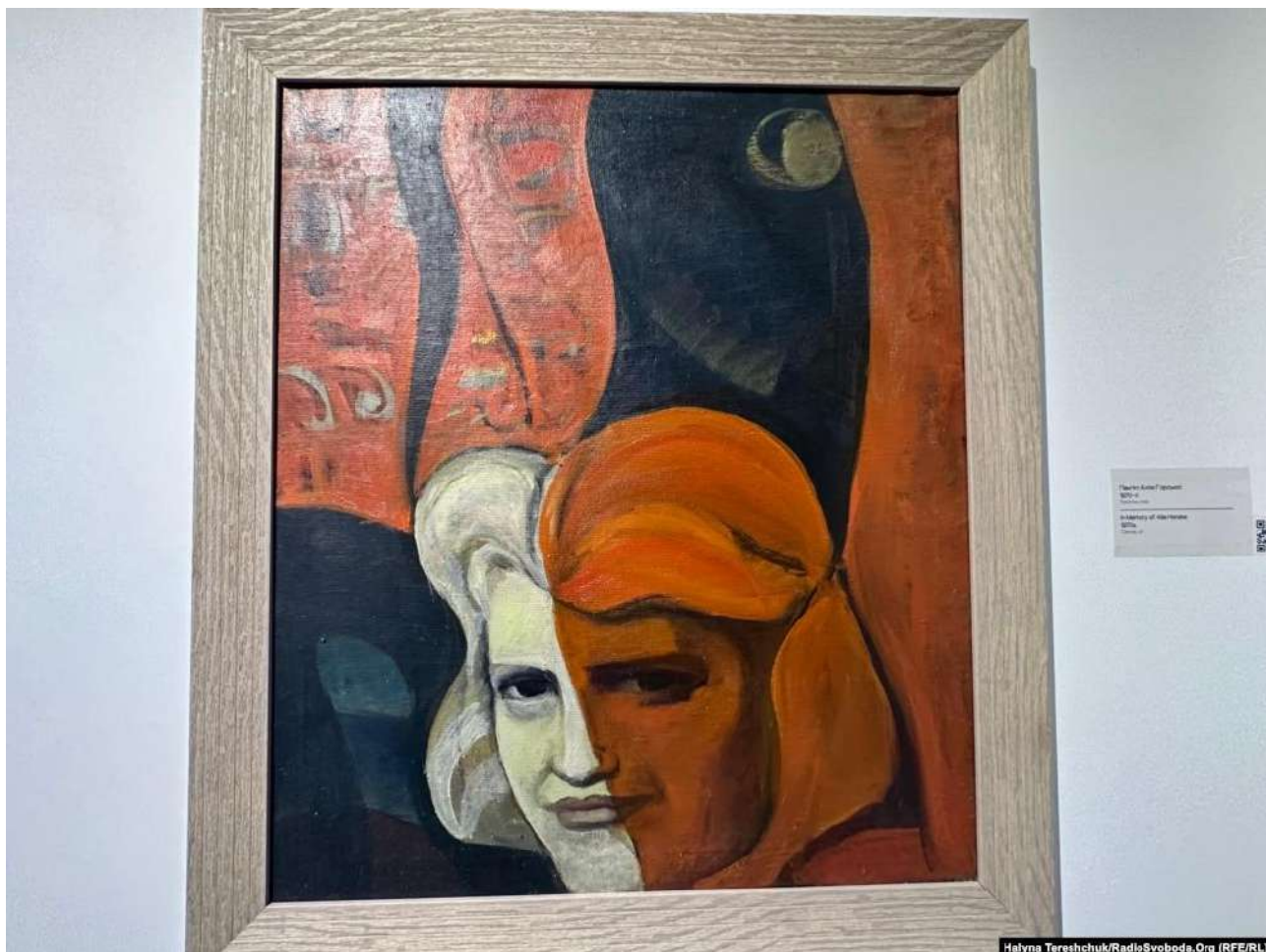
Halyna Tereshchuk/RadioSvoboda.Org (RFE/RL)

Картина Опанаса Заливахи «Храмове», 1973 рік

Halyna Tereshchuk/RadioSvoboda.Org (RFE/RL)

Картина Опанаса Заливахи « На Купала», 1962 рік

Картина Опанаса Заливахи пам'яті Алли Горської

Опанас Заливаха у спогадах, листах, архівних документах»

Повернення. Опанас Заливаха у спогадах, листах, архівних документах / [упорядкування, примітки, ілюстрації : Галина Литвин, Олександра Мечева ; редактор Галина Литвин]. - Івано-Франківськ : Фоліант, 2025. - 595 с. : ілюстрації, портрети.

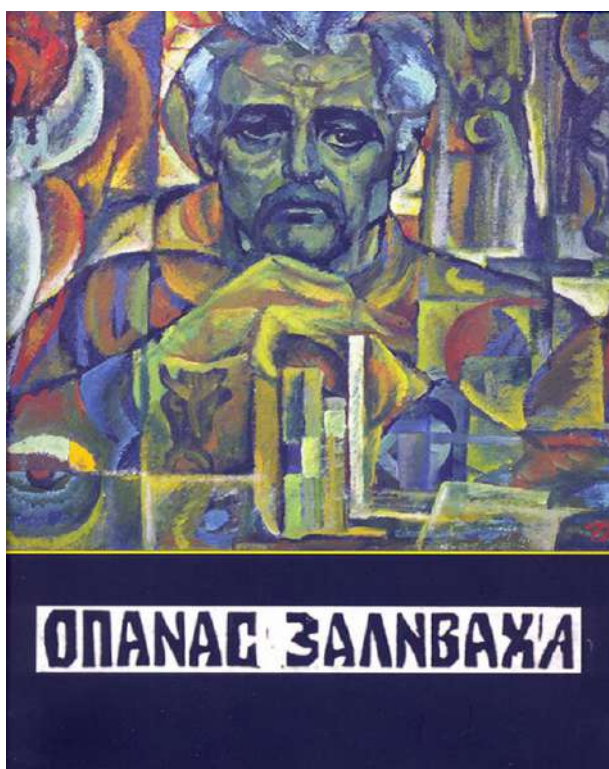
Книга, яку ми пропонуємо до прочитання, присвячена одному із шістдесятників, непересічному митцеві, лауреату Шевченківської премії та премії імені Василя Стуса, Опанасові Заливасі. Презентація видання відбулась 30 квітня 2025 року у обласній бібліотеці.

Ініціатива Галини Литвин і Олександри Мечевої, які вирішили упорядкувати видання про Опанаса Заливаха, є не просто на часі, воно потрібне вже і нині. Опанас Заливаха - це не є історія українського минулого, це жорстоке й жорстке українське сьогодення. Життя митця - приклад глибокої, непоказної і водночас жертвовної любові до свого народу.

Структура книжки добре продумана, де біографічний, спогадовий, мистецтвознавчий і документально-архівний матеріали доповнюють одне одного, зосереджуючись на висвітленні постаті Опанаса Заливахи та суспільно-політичних особливостей доби.

До книги увійшли статті й виступи художника, його листи, спогади про нього та архівні документи КДБ. Читач має можливість ознайомитися зі сторінками життя і творчості Опанаса Заливахи, пізнати його людяність, чесність, вміння прощати й ніколи не нарікати. Частина матеріалів публікується вперше.

Видання здійснене за сприяння Тетяни та Романа Родзоняків.

Підготовка цього альбому зайняла близько 5 років. Твори Опанаса Заливахи збагатили українську образотворчу культуру ХХ ст. глибиною образного бачення української теми, її філософським трактуванням. Базується воно на знанні історії боротьби українського народу за свою незалежність, яка явила на світ національних героїв. Їх самопожертва і заклала міцний фундамент нової самостійної

держави Україна. Упорядник Мирослав Аронець

Роздуми про Опанаса Заливахау

- *“Коли зустрічаюся з Опанасом Заливахоу, мене завжди вражають його тиха вдача й бажання слухати іншого. Він напрочуд небагатослівний, дуже скромний. Зовсім не схожий на художника. Нема в ньому загадки, таємничої родзинки. Нема пози. А як дивишся на твори – одразу кидається в очі інтелектуальна могутність. А ще відверта емоційність. Чи знають в Івано-Франківську про перебування в одному часовому просторі з ними тихої людини, котра завтра уславить їхнє місто?”* – український кінокритик, шістдесятник **Роман Корогодський**, 2005 рік.

- За ним потягнулися всі шістдесятники

Богдан Мисюга

- Заливаха і його творчість це, як ніяка інша творчість в історії українського мистецтва, є візуалізацією української ідентичності

Богдан Мисюга

- Мовчазний, небалакучий, але те, що і як він говорив, оцінював — це було класно. Слухати його було класно.

Ігор Панчишин, архітектор, художник

- Після всіх поневірянь він залишався Людиною. Ніколи не нарікав, натомість дякував долі. Ні на кого не тримав зла. Був прихильний до східної філософії: робити добро, попри все. Він — як інородне тіло, вклинене-вписане сюди.

Богдан Бринський, художник

Рекомендована література про Опанаса Заливаха

- Опанас Заливаха. Альбом-каталог: живопис, графіка, різьба. Упор. С. Осташа. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 40 с.
- Опанас Заливаха. Альбом. Упор. М. Аронець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. 120 с.
- Глібчук У. Зв'язок між земним і небесним. *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливаха*. Харків: Права людини, 2017. С. 46—151.
- Зарецький О. Опанас Заливаха — друг моїх батьків. *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливаха*. Харків: Права людини, 2017. С. 160—167.
- Марусик Т. Очима «наймолодшого дисидента». *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливаха*. Харків: Права людини, 2017. С. 8—14.
- Панас Заливаха. Узнесення. Алла Горська: Червона тінь калини: Листи, спогади, статті. Ред. та упоряд. О. Зарецький, М. Маричевський. Київ: Спалах ЛТД, 1996. С. 164—167.
- Заливаха О. Весільний подарунок із зображення «тризуба» створений Опанасом Заливахою для Кухтяк Марії. 1965. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ) Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Рукопис. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29565>
- Шеко. Протокол допиту обвинуваченого Опанаса Заливахи від 4 жовтня 1965 р. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ) Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Арк. 92—94. Рукопис. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29545?locale=en>
- Синиця, Баранов. Протокол обшуку у художника Опанаса Заливахи від 28 серпня 1965 р. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ). Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Арк. 13—15. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29535>
- Синиця. Збірка пояснень художника Опанаса Заливахи укладена співробітником УКГБ по Івано-Франківській області капітаном Синицею за час від 28 жовтня по 31 жовтня 1964 р.. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ). Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Арк. 21—44. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/29536?locale=en>

- 1Шеко. Протокол додаткового допиту обвинуваченого Опанаса Заливахи від 22 листопада 1965 р. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ) Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Арк. 162—164. Рукопис. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29550>
- Шеко. Протокол допиту обвинуваченого Опанаса Заливахи від 15 вересня 1965 р. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ) Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. Арк. 75—78. Рукопис. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29542?locale=en> (дата звернення: 23.04.2025).
- Шеко. Протокол допиту підозрюваного скульптора Василя Турецького у справі Опанаса Заливахи від 28 серпня 1965 р. *Ukrainian Liberation Movement*. АУСБУ (Івано-Франківськ). Ф. 0. Спр. 8311. Т. 2. Арк. 9—10. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29568>
- Овсієнко В. Інтерв'ю з Опанасом Заливахою. 20 вересня 1999. *Інтерв'ю з України*. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/01/25/opanas-zalyvakh-2/>.
- Котерлін Р. Інтерв'ю з Панасом Заливахою. Листопад, 1999. *КінецьКінцем*, № 2. 2000. С. 23—28.
- *Палітра буття*. Опанас Заливаха. URL: https://www.youtube.com/watch?v=klCiGWm6w00&ab_channel=ТарасМайстришин.
- *Приватний архів Бабій Н.* 2023, 2.03. Надія Бабій із Августом Басюком (Інтерв'ю).
- *Приватний архів Бабій Н.* 2025, 30.01. Надія Бабій із Орестом Заборським (Інтерв'ю).
- *Приватний архів Бабій Н.* 2024, 20.02. Надія Бабій із Степаном Осташею (Інтерв'ю).
- 21. *Приватний архів Чмелик І.В.* 2003. Перепис каталогу О. Заливахи 1962 р. із приватної бібліотеки родини Фіголів (рукопис).
- Gorb Tatiana Vladimirovna, Gorb Vladimir Alexandrovich(1903—1988). *Russian artists biography database*. URL:

<https://web.archive.org/web/20120309195613/http://www.leningradartist.com/bio/g.h>
[tm](https://web.archive.org/web/20120309195613/http://www.leningradartist.com/bio/g.h)

Пам'ятник Опанасу Заливасі встановили 2017 року на пішохідній частині вулиці Незалежності в Івано-Франківську. Скульптор – Ігор Семак.